

КОРПОРАЦИЯНИ БОШҚАРИШДА ФИДУЦИАР МАЖБУРИЯТЛАР ВА УЛАРНИ ЎЗБЕКИСТОНДА ҚЎЛЛАШ ИМКОНИЯТЛАРИ

10.24412/2181-1784-2021-10-841-853

Иброҳимов Азимжон Абдумўмин ўғли,

Тошкент давлат юридик университети Фуқаролик ҳуқуқи кафедраси

ўқитувчиси,

e-mail: yurist_0990@mail.ru

АННОТАЦИЯ

Корпоратив ҳуқуқда юридик шахсни бошқарув органларининг фидуциар мажбуриятлари марказий масалалардан бўлиб ҳисобланади. Юридик шахсни тўғри ва самарали бошқариш кўп жиҳатдан бошқарув органларининг фидуциар мажбуриятлари қай даражада тартибга солингани ва уларга риоя этилиши билан белгиланади. Шунингдек фидуциар мажбуриятларга риоя этмаслик бошқарув органлари учун юридик шахс олдида юзага келадиган жавобгарлик асоси саналади.

Мазкур ишда АҚШ, Россия Федерацияси қонунчилиги ҳамда суд амалиёти асосида юридик шахс бошқарув органларининг фидуциар мажбуриятлари таҳлил этилади ҳамда уларни Ўзбекистон Республикаси корпоратив ҳуқуқда қўллаш ва ушбу институтни такомиллаштириш истиқболлари муҳокама қилинади.

***Калит сўзлар:** фидуциар мажбуриятлар, лозим даражада гамхўрлик мажбурияти (duty of due care), содиқлик мажбурияти (duty of loyalty), ҳалоллик мажбурияти (duty of good faith), юридик шахс манфаатлари, ҳалоллик ва оқилоналик.*

ФИДУЦИАРНЫЕ ОБЯЗАННОСТИ В УПРАВЛЕНИИ КОРПОРАЦИЕЙ И ВОЗМОЖНОСТИ ИХ ПРИМЕНЕНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ

Иброҳимов Азимжон Абдудумин угли,

преподаватель кафедры Гражданского права Ташкентского

государственного юридического университета,

e-mail: yurist_0990@mail.ru

АННОТАЦИЯ

В корпоративном праве одним из центральных вопросов являются фидуциарные обязанности органов управления юридического лица. Надлежащее и эффективное управление юридическим лицом во многом определяется степенью регулирования и соблюдения фидуциарных обязательств органов управления юридического лица. Несоблюдение фидуциарных обязательств также является основанием для ответственности органов управления перед юридическим лицом.

На данной работе анализируются фидуциарные обязанности органов управления юридических лиц на основе законодательства и судебной практики США и Российской Федерации и обсуждаются перспективы применить и совершенствовать эти обязанности в корпоративном праве Республики Узбекистан.

Ключевые слова: *фидуциарные обязанности, обязанность лояльности (duty of loyalty), обязанность должной заботливости (duty of due care), обязанность добросовестности (duty of good faith), интересы юридического лица, разумность и добросовестность*

FIDUCIARY DUTIES IN THE MANAGEMENT OF THE CORPORATION AND THEIR APPLICATION IN UZBEKISTAN

Ibrokhimov Azimjon Abdumomin ogli, The lecturer of Civil Law

Department of Tashkent State University of Law

e-mail: yurist_0990@mail.ru

ABSTRACT

In corporate law, the fiduciary duties of the governing body of a legal entity are one of central issues. Proper and effective management of a legal entity is largely determined by the extent to which the fiduciary duties of the governing bodies are regulated and adhered to. Failure to comply with fiduciary duties is also the basis for liability of the governing body to the legal entity.

This paper analyzes the fiduciary duties of the management bodies of legal entities based on the legislation and judicial practice of the United States and the Russian Federation and discusses the prospects for applying and improving these duties in the corporate law of the Republic of Uzbekistan.

Key words: *fiduciary duties, duty of loyalty, duty of due care, duty of good faith, interests of a legal entity, rationality and good faith*

КИРИШ

Ҳозирда мамлакатимиз фуқаролик ҳуқуқини такомиллаштиришга оид кенг қамровли ислоҳотлар амалга оширилмоқда. Хусусан, янгиланаётган ижтимоий муносабатларга мос қоидалар белгилашни мақсад қилиб қўйган Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодекси лойиҳасида[1] муҳим ўзгаришлар назарда тутилмоқда. Буни корпоратив ҳуқуқий муносабатларга оид қоидаларда ҳам қўриш мумкин. Жумладан, Кодекс лойиҳасига мувофиқ корпоратив ҳуқуқий муносабатлар ўзига хос хусусиятларга эга алоҳида фуқаролик ҳуқуқий муносабат эканлиги эътироф этилган, юридик шахс мазмуни ва турларига оид янгиликлар назарда тутилган. Юридик шахс фаолиятига дахлдор ўзгаришлардан яна бири юридик шахс бошқарувчиларининг фидуциар мажбуриятларига оид бўлиб, қуйида унинг моҳияти ва амалиётда қўллаш истиқболларига тўхталиб ўтамиз.

ТАДҚИҚОТ МАТЕРИАЛЛАРИ ТАҲЛИЛИ ВА НАТИЖАЛАРИ.

“Фидуция” (*лот. ишонч*) тушунчаси қадимги Рим ҳуқуқида вужудга келиб, дастлаб, кейинчалик қайтариб олиш ҳуқуқи билан мулкни бошқа шахсга топширишни назарда тутган[2].

Умумий маънода фидуциар муносабатлар деганда икки ёки ундан ортиқ шахслар ўртасида пул маблағлари ёки бошқа мол-мулкни бошқариш билан боғлиқ ҳолда вужудга келадиган, ишончга асосланган ахлоқий ва ҳуқуқий муносабатлар тушунилади. Фидуциар муносабат моҳиятига кўра бир шахс (*фидуциарий*) бошқа шахс (*ишонч билдирувчи*) номидан унинг манфаатлари йўлида ҳаракат қилади ҳамда фидуциарийда тегишли мол-мулкка оид қарорларни қабул қилишда дискрецион ваколат мавжуд бўлади[3, 2-б].

Барча турдаги фидуциар мажбуриятлар қуйидаги хусусиятларга эга бўлиши қайд этилади: ишонч билдирувчига нисбатан содиқлик; ҳалол ҳаракат қилиш; ишонч билдирувчи розилигисиз фидуциарийга ишониб топширилган ишдан шахсий фойда олмаслик ва ўз ваколатларидан учинчи шахслар манфаати учун фойдаланмаслик; манфаатлар тўқнашувига йўл қўймаслик[4, 130-б].

Қадимги Рим ҳуқуқида ишончга асосланган муносабатлар топширик шартномаси (*mandatum*), шерикчилик шартномаси (*societas*), ссуда (*commadatum*), омонат сақлаш (*depositum*) каби битимларда акс этган[5, 26-б]. Фидуциар мажбуриятлар трастларда ишончли бошқарувчиларга нисбатан, вакиллик муносабатларида агентларга нисбатан, корпоратив муносабатларда эса корпорацияни бошқарувчи шахсларга нисбатан ҳам ўрнатилади[6, 2-б].

Қуйида охири қайд этилган шахсларнинг фидуциар мажбуриятларига атрофлича тўхталиб ўтамиз.

Инглиз-америка корпоратив ҳуқуқида корпорация директорининг фидуциар мажбуриятлари, умумий тарзда: лозим даражадаги ғамхорлик (*duty of due care*), содиқлик (*duty of loyalty*) ҳамда ҳалоллик (*duty of good faith*) мажбуриятларидан иборат эканлиги кўрсатилади.

АҚШ Корпоратив бошқарув принципларида директорнинг, асосан, икки фидуциар мажбурияти қайд этилади. Яъни директор ўз вазифаларини ўхшаш ҳолатларда оқилона шахс нуқтайи назаридан келиб чиқиб, компания манфаатлари учун энг мақбул тазрда ғамхўрлик кўрсатиб бажариши лозим (*duty of due care*). Компанияга содиқлик мажбурияти эса директорга компания билан битим тузишда ўз манфаатлари ёки учинчи шахслар манфаатларидан компания манфаатларини устун кўриш ҳамда тузилишидан манфаатдорлик бўлган битим ҳақида компанияни хабардор этиш ва бунга розилик олиш талабларини кўяди.

Америка юриспруденцияси корпорациялари (American Jurisprudence (Second) Corporations) директорнинг фидуциар мажбуриятлари сифатида ғамхўрлик (*duty of care*), содиқлик (*duty of loyalty*) ва ҳалоллик (*duty of good faith*) мажбуриятларини кўрсатади.

Лозим даражадаги ғамхўрлик кўрсатиш мажбурияти директордан компанияга нисбатан лозим даражада ҳаракатлар амалга ошириш, ғамхўрлик ва оқилона ақлий қобилият кўрсатиш (*reasonable intelligence*) кабиларни талаб қилади. Шунингдек, ушбу мажбуриятга кўра директор компания фаолияти бўйича юзага келадиган масалалар ҳақида тегишли маълумотлардан ҳам хабардор бўлиб бориши керак. Жумладан, директор компания манфаатлари йўлида лозим даражада ғамхўрлик кўрсатганлигига асос қилиб барча муҳим статистик маълумотларни, мутахассис маслаҳатларига мурожаат этганлигини келтириши мумкин [7].

Адабиётларда компания директорининг ғамхўрлик мажбуриятини таъминловчи хатти-ҳаракатлари кўрсатиб ўтилади. Жумладан, директор компания манфаатлари йўлида лозим даражада ғамхўрлик кўрсатиши учун компания фаолияти юзасидан қабул қилинадиган қарорлардан хабардор бўлиши; компанияни бошқаришда актив иштирок этиши, компания ишлари қай тарзда кетаётганлигини кузатиб бориши; махсус билим ёки катта куч талаб этиладиган масалалар юзага келган ҳолларда кўмиталар ташкил этиши, бунда кўмиталар бошқарув масалаларини ҳал этишда директорга кўмаклашувчи

субект бўлади, ушбу масалалар юзасидан жавобгарлик эса директор зиммасида қолаверади; директорлар йиғилиши баённомаларини аниқ ва лозим даражада юритилишини таъминлаши; компаниянинг бухгалтерия, молиявий ҳисоботлари каби ички ҳужжатлардан хабардор бўлиши; ташқи ёки ички аудит хизмати фаолияти воситасида компаниянинг бухгалтерия ва молиявий ҳисоботлари тўғрилиги ҳамда аниқлигини таъминлаши; компания мол-мулкани муҳофаза этилиши, сақланиши, бошқарилишини, шунингдек инвестиция қилинишини таъминлаши; шунингдек компания ходимлари ва мансабдор шахслари фаолияти устидан назоратни ташкил этиши, нотўғри фаолият ёки талон-тарож ҳақидаги хабарлар ва огоҳлантиришларни текшириши, ҳуқуқбузарлик аниқланган тегишли ҳолатларда ваколатли субектларни хабардор этиши лозим[8, 17-б].

Ғамхўрлик кўрсатиш мажбурияти юзасидан низо чиққан ҳолларда директорни жавобгарликдан озод қилувчи бизнес таваккалчилиги қоидаси (*business judgment rule*) ҳисобга олинади. Унга кўра компания манфаатлари йўлида, олдиндан кўриб бўлмайдиган одатдаги тижорат таваккалчилиги шароитида қабул қилган қарорлар кўзланган натижаларни бермаган бўлса-да, директор зиммасига зарарни қоплаш мажбуриятини юклаш истисно этилади[7].

Директорнинг компания манфаатлари йўлида ўзининг шахсий манфаатларидан компания манфаатларини устун қўйиб фаолият олиб бориши эса содиқлик мажбуриятини ташкил этади (*duty of loyalty*). Мазкур мажбурият бузиладиган энг кўп ҳолат директор томонидан компания номидан шахсий манфаатдорлик бўлган битим тузилишида намоён бўлади.

Мазкур фидуциар мажбуриятга оид суд прецедентларидан бири Делавер Штати Олий суди томонидан кўриб чиқилган *Guth v. Loft inc.* ишида[9] шаклланган. Унга кўра *Charlz Guth* карамел ва салқин ичимликлар ишлаб чиқарувчи *Loft Inc.* компанияси президенти бўлгани ҳолда *Pepsi-cola* компаниясини тузиб, *Loft Inc.* компаниясининг заводи, материаллари, молиявий маблағлари, ходимлари каби активларини ўз компаниясини ривожлантириш учун йўналтиради, шунингдек мазкур компания ишлаб чиқарган сиропларни *Loft Inc.* компаниясига сотади.

Loft Inc. компанияси ушбу ҳолат бўйича *Charlz Guth*га нисбатан судга мурожаат қилади. Мазкур иш доирасида Делавер Штати Олий суди томонидан компанияга содиқлик мажбуриятига оид бир нечта хулосалар шакллантирилган. Хусусан, содиқлик мажбурияти бўйича компания директори ўз ваколатларидан фақат компания манфаатлари йўлида фойдаланиши лозимлиги, шахсий

манфаатдорлик бўлмаслиги назарда тутилади. Содиқлик мажбурияти актив ва пассив шаклда бўлиши мумкин: директорнинг компания манфаатлари йўлида ҳаракат қилиши унинг актив мажбуриятларини назарда тутса, компания билан манфаатлар тўқнашувига йўл қўймаслик (яъни компания номидан тузиладиган битимлар, амалга ошириладиган операциялардан шахсий манфаат кўзламаслик), компаниянинг моддий мол-мулки, шунингдек номоддий активлари(тижорат сири, товар белгиси, гудвилл)дан компания фаолияти мақсадларидан бошқа мақсадларда фойдаланмаслик, компания билан рақобат қилмаслик директорнинг пассив мажбуриятларини ташкил этади.

Америка корпоратив ҳуқуқида ҳалоллик мажбуриятининг (*duty of good faith*) мустақил фидуциар мажбурият эканлиги юзасидан мунозарали фикрлар юзага келган. Жумладан, Делавер Штати Олий суди *Stone v. Ritter* ишида ҳам ҳалоллик мажбуриятига тўхталиб, унинг содиқлик мажбурияти элементи сифатида талқин этади. Унга кўра ҳалоллик мажбурияти содиқлик ва ғамхўрлик стандартлари каби алоҳида мажбуриятни ифодаламайди. Ҳалоллик бу содиқлик мажбурияти амалга ошишини таъминлашга хизмат қилади. Директор ўз мажбуриятларини қасдан бажармаса, онгли равишда мажбуриятларига лоқайдлик, эътиборсизлик билан муносабатда бўлса, ҳалоллик мажбурияти бузилган деб ҳисоблаш мумкин бўлади[8 29-б].

Немис корпоратив ҳуқуқида директорнинг фидуциар мажбуриятлари сифатида АҚШ мисолида санаб ўтилганлардан ташқари кузатув кенгаши розилигисиз бошқа юридик шахслар бошқарув органларида иштирок этмаслик, компания билан рақобат муносабатлари юзага келишига йўл қўймаслик, яъни компания фаолияти предмети ҳисобланган бизнес секторда мустақил фаолият олиб бормаслик ёки бошқа шахслар манфаатлари учун вакиллик қилмаслик, шунингдек компания фаолиятига доир сир тутилиши лозим бўлган ахборот махфийлигига риоя этиш кабилар бевосита мустаҳкамлаган[10, 339-б]. Инглиз корпоратив ҳуқуқида эса директорнинг иш юритишда учинчи шахслар таъсирдан ҳоли бўлган актив позицияни эгаллаб мустақил бошқарувчи бўлиш мажбурияти ҳам назарда тутилади[11, 101-б].

Ривожланган мамлакатлар корпоратив ҳуқуқида шаклланган қарашларга асосан ёндашадиган бўлсак, миллий қонунчиликда ҳам маълум даражада юридик шахс бошқарувчиларининг фидуциар мажбуриятларига оид қоидалар ўз аксини топган. Хусусан, Ўзбекистон Республикасининг “Масъулияти чекланган ва қўшимча масъулиятли жамиятлар тўғрисида”ги[12] ҳамда “Акциядорлик жамиятлари ва акциядорлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш

тўғрисида”ги[13] Қонунларига асосан жамиятни бошқаришда манфаатлар тўқнашуви юзага келишини олдини олиш мақсадида жамият бошқарувчилари ва уларнинг афилланган шахслари доираси белгиланади ва улар билан битим тузишнинг алоҳида тартиби назарда тутилади. Худди шундай тартиб жамият томонидан йирик битимларни тузиш ҳолларида ҳам амал қилади. Жамият фаолияти, ундаги молия-хўжалик фаолияти жамият ҳисоботларида акс эттирилади. Ўзбекистон Республикасининг “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги Қонуни[14] 11-моддасига асосан жамиятларда бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботини ташкил этиш ва уларнинг белгиланган тартибда юритилишини таъминлаш жамият раҳбари зиммасидаги мажбурият ҳисобланади.

Бундан ташқари “Акциядорлик жамиятлари ва акциядорлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонуннинг 81-моддасида фақат акциядорлик жамияти шаклидаги юридик шахслар учун жавобгарлик ҳавфи билан бошқарув органлари мажбуриятлари назарда тутилади. Унга кўра, бошқарув органлари била туриб чалғитувчи ёки ёлғон ахборот тақдим этганлик; ушбу Қонунда белгиланган ахборот тақдим этиш тартибини бузганлик; жамиятга зарар етказилишига олиб келган йирик битимлар ва/ёки амалга оширилишидан манфаатдорлик бўлган битимларни тузишни таклиф этганлик, шу жумладан жамият билан бундай битимлар тузилиши натижасида ўзлари ёки ўз афилланган шахслари томонидан фойда (даромад) олиш мақсадида битимлар тузишни таклиф этганлик учун жамият олдида жавобгар бўлади.

Ўзбекистон Республикасининг “Масъулияти чекланган ва кўшимча масъулиятли жамиятлар тўғрисида”ги ҳамда “Акциядорлик жамиятлари ва акциядорлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонунларининг тегишлича 42 ва 81-моддаларига мувофиқ жамият бошқарув органлари ўз ҳуқуқларини амалга оширишда ва ўз мажбуриятларини бажаришда жамият манфаатларини кўзлаб ҳалол ва оқилона ҳаракат қилишлари лозимлиги мустаҳкамланган.

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг[15] 45-моддасига кўра эса қонунга ёки юридик шахснинг таъсис ҳужжатларига мувофиқ юридик шахс номидан иш олиб борадиган шахс ўзи вакили бўлган юридик шахс манфаатлари йўлида ҳалол ва оқилона иш олиб бориши керак.

Ушбу нормаларда юридик шахсни бошқарувчи ва унинг номидан иш юритувчи шахсларнинг фидуциар мажбуриятлари сифатида “юридик шахс манфаатларини кўзлаб иш олиб бориш”, “ҳалоллик” ва “оқилоналик” талаблари назарда тутилади. Қонунчиликда юридик шахс манфаатлари, ҳалоллик ва

оқилоналик атамалари ишлатилгани ҳолда уларнинг мазмуни очиб берилмаган. Мазкур категориялар баҳоланувчи тушунчалар ҳисобланиб, фуқаролик обороти иштирокчилари ўртасидаги муносабатларнинг фактик ҳолатларига қараб уларнинг легал мазмуни суд томонидан аниқланиши керак. Адабиётларда мазкур тушунчалар мазмунига тўхталиб ўтилади. Хусусан, юридик шахс манфаатлари деганда, И.А. Турбина юридик шахснинг тизимли равишда фойда олиши ҳамда иштирокчилар/акциядорлар манфаатлари қондирилишини тушунади, шунингдек бунда контрагентлар билан муносабатларни мустаҳкамлаш, ходимлар манфаатлари, компания фаолиятини жамият ва атроф-муҳитга таъсири, компаниянинг ишчанлик обрўсининг таъминланиши каби жиҳатлар ҳисобга олиниши кераклигини таъкидлайди[11, 16-б].

Е.А. Сухановнинг фикрига кўра, оқилоналик деганда ҳолатни англаб етганлик, хулқ-атворнинг мантиқийлиги ва мақсадга мувофиқ эканлиги назарда тутилади.

Ҳалоллик эса шахснинг субъектив ҳолати ҳисобланиб, шахс ўзининг унга берилган ҳуқуққа номувофиқ ҳаракат қилаётганлигини билмаслиги ва билиши мумкин ҳам бўлмаслигида намоён бўлади. Шахс унга берилган ҳуқуқдан унинг мақсадларига мувофиқ тарзда фойдаланаётганлигини назарда тутиб ҳаракат қилади. Ҳалоллик категорияси ўзининг асосларини рим ҳуқуқида амал қилган "*bona fides*" - "езгу хулқ" принциpidан олади[16, 360-б].

Шу тарзда миллий қонунчиликда юридик шахсни бошқаришга оид фидуциар мажбуриятлар моҳиятини ташкил этувчи қоидалар турли қонун ҳужжатларида назарда тутилган. Бироқ ривожланган ҳуқуқ тизимларида мустаҳкамланган бир қатор фидуциар мажбуриятлар, жумладан, ташқи аралашувсиз мустақил фаолият олиб бориш, қарор қабул қилишда унга асос бўладиган зарур ва етарли даражада маълумот йиғиш ҳамда уларни инобатга олган ҳолда қарор қабул қилиш, юридик шахс фаолиятида сир тутилиши керак бўлган ахборот (масалан, тижорат сири) махфийлигини таъминлаш, юридик шахснинг бизнес имкониятларидан ўз манфаати йўлида фойдаланмаслик (масалан, компаниянинг моддий ва номоддий активларини ўзининг шахсий эҳтиёжларига, шахсий бизнесига йўналтирмаслик), тегишли фаолият соҳасида юридик шахс билан назорат қилувчи органлар розилигисиз рақобат қилмаслик кабилар бевосита белгиланмаган. Қолаверса, “юридик шахс манфаатлари йўлида ҳаракат қилиш”, “ҳалоллик” ва “оқилоналик” стандартлари мазмуни умумий тарзда белгиланган, уларнинг мазмунини аниқлаштиришга хизмат қиладиган йўналиш берувчи ҳолатлар кўрсатиб ўтилмаган, аниқ акс эттирилган

бошқарув органларининг алоҳида мажбуриятлари билан стандартлар мазмунининг тизимлаштирилган ҳолда мантиқий боғлиқлиги акс эттирилмаган.

Бу борада Россия Федерацияси корпоратив ҳуқуқига мурожаат қиладиган бўлсак, Фуқаролик кодексининг[17] 53 ва 53.1-моддалари, “Масъулияти чекланган жамиятлар тўғрисида”ги Қонуннинг[18] 44-моддаси ҳамда “Акциядорлик жамиятлари тўғрисида”ги Қонуннинг[19] 71-моддаси қоидаларида юридик шахс бошқарув органларининг юридик шахс манфаатларини кўзлаб ҳалол ва оқилона иш юритиши лозимлиги белгиланган ҳамда ушбу фидуциар мажбуриятлар бузилиши уларнинг юридик шахс олдидаги жавобгарлиги асоси сифатида мустаҳкамланган. Россия Федерацияси Олий Арбитраж Суди Пленумининг “Юридик шахс органлари таркибига кирувчи шахслар томонидан етказилган зарарларни қоплашнинг айрим масалалари тўғрисида”ги Қарорида[20] эса ҳалоллик ва оқилоналик стандартларини амалиётга тадбиқ этиш жараёнида уларнинг мазмунига оид йўналиш берувчи ҳолатлар санаб ўтилган. Жумладан, ушбу Қарорнинг 2-бандига кўра *қуйидаги ҳолатлар ҳалоллик стандартининг бузилиши ҳисобланади:*

директор (унинг аффилланган шахслари) ва юридик шахс манфаатлари тўқнашуви мавжуд бўлгани ҳолда фаолият юритиш, жумладан, амалга оширилишидан амалда (фактически) манфаатдорлиги бўлган битимларни тузиш, бундан манфаатдорлик ҳақида юридик шахс назорат қилувчи органларига ўз вақтида маълум қилиш ва белгиланган тартибда розилик олиш ҳоллари мустасно;

тузилган битимлар ҳақидаги маълумотларни юридик шахс иштирокчилари/акциядорларидан яшириш (жумладан, юридик шахс фаолиятига доир тегишли ҳисоботларга киритмаслик) ёки бундай маълумотларни бузиб кўрсатиш;

юридик шахс устави ва қонун ҳужжатларига асосан розилик олиш талаб этиладиган битимларни шундай розилик олмасдан тузиш;

ваколати тугатилганидан сўнг келгусида юридик шахс учун ноқулай оқибатлар келтириб чиқариши мумкин бўлган ҳолатларга тааллуқли ҳужжатларни ўзида ушлаб туриш ва тақдим этишдан бўйин товлаш;

тегишли ҳаракатни (ҳаракатсизликни) амалга ошириш чоғида унинг юридик шахс манфаатларига зид эканлигини билган ёки билиши лозим бўлган бўлса, масалан, юридик шахс учун фойдасиз эканлиги ёки контрагент (“Фирма-однодневка”) бажара олмаслиги олдиндан аниқ бўлган битимларни тузган бўлса.

Қуйидаги ҳолатлар эса директор ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) оқилоналик стандартига амал қилмаслик сифатида санаб ўтилади:

қарор қабул қилишда ўхшаш ҳолатларда иш юритиш амалиёти талаб қиладиган зарур ва етарли ахборотни олишга қаратилган чоралар кўрмаслик;

иш учун аҳамиятли бўлган ўзига маълум ахборотни ҳисобга олмасдан қарор қабул қилганлик;

ўхшаш битимларни тузишда одатда талаб қилинадиган ёки юридик шахснинг ички ҳужжатлари билан белгиланган процедурага риоя этмасдан қарор қабул қилиш (масалан, юридик бўлим ёки бухгалтер билан маслаҳатлашмаслик).

Булар тугал рўйхат эмас, иш ҳолатларига кўра бошқа хатти-ҳаракатлар ҳам ушбу стандартларга зид ҳолат сифатида баҳоланиши мумкин.

Мақоланинг кириш қисмида қайд этилганидек, фуқаролик ҳуқуқи соҳасида амалга оширилаётган ислохотлар баробарида корпоратив муносабатларга фидуциар мажбуриятларни олиб киришга қаратилган ҳаракатлар амалга оширилмоқда. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик қонунчилигини такомиллаштириш чоратадбирлари тўғрисида”ги Фармойишига[21] кўра миллий қонунчиликка юридик шахс директорининг фидуциар мажбуриятлари институтини киритиш вазифаси белгиланди.

Мазкур вазифа ижроси ўлароқ Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг янги лойиҳасида юридик шахслар органлари ва мансабдор шахсларининг фидуциар жавобгарлигини назарда тутувчи алоҳида норма акс эттирилди. Ушбу норма мазмунига кўра қонунга ёки юридик шахснинг таъсис ҳужжатларига мувофиқ юридик шахс номидан иш олиб борадиган шахс ўзи вакили бўлган юридик шахс манфаатлари йўлида ҳалол ва оқилона иш олиб бориши керак. Мазкур мажбурият нафақат юридик жиҳатдан, балки фактик жиҳатдан юридик шахсни бошқарувчи шахслар зиммасига ҳам юклатилади. Юридик шахс номидан иш олиб борувчи шахслар, юридик шахснинг коллегиял органлари ҳамда фактик бошқарувчилар айби билан етказилган зарар учун юридик шахс олдида жавобгар бўлади. Ушбу шахсларнинг юридик шахсга биргаликда етказилган зарари учун жавобгарлиги солидар хусусиятга эга. Коллегиял тартибда қарор қабул қилинган ҳолларда юридик шахсга зарар етказилишига олиб келган қарорга қарши овоз беган ёки ҳалол ҳаракат қилиб овоз беришда қатнашмаган шахслар жавобгарлиги истисно этилади.

Бизнингча, ушбу нормада белгиланган қоидалар аҳамияти, аввало, юридик шахс олдида фидуциар мажбуриятга эга субъектлар доираси кенгайганида намоён бўлади. Шунингдек, ушбу субъектлар жавобгарлиги асослари ва тартибига оид масалалар ҳам тартибга солинган. Бироқ фидуциар мажбуриятларнинг бевосита мазмунини аниқлаштиришда ўзгариш бўлмаган. Юридик шахс бошқарув органларининг фидуциар мажбуриятлари умумий тарзда “юридик шахс манфаатлари йўлида ҳаракат қилиш”, “ҳалоллик” ва “оқилоналик” стандартлари билан ифодаланган.

ХУЛОСАЛАР

Хулоса ўрнида фидуциар мажбуриятлар ишончга асосланган муносабатларни ташкил этади. Инглиз-америка корпоратив ҳуқуқида ушбу мажбуриятлар содиқлик, ҳалоллик ва лозим даражадаги ғамхўрлик стандартлари билан белгиланган, суд претцедентлари ҳамда намунавий ҳуқуқ манбаларида уларни қўллаш бўйича йўналиш берувчи ҳолатлар санаб ўтилган. Рус корпоратив ҳуқуқида ушбу мажбуриятлар компания манфаатларини кўзлаб ҳалол ва оқилона ҳаракат қилиш лозимлиги билан умумий тарзда мустаҳкамланган, шунингдек уларнинг мазмунини аниқлашга хизмат қилувчи ҳолатлар Олий Арбитраж Суди Пленуми Қарори билан тартибга солинган. Фидуциар мажбуриятлар белгиланиши корпоратив ҳуқуқда компания ва унинг бошқарувчилари манфаатлари мувозанатини таъминлашга, инвесторлар (иштирокчилар /акциядорлар) томонидан компания фаолиятига киритиладиган капитал ҳимояси, унинг тўғри бошқарилишига хизмат қилади, шунингдек компания директорлари ваколатларини ушбу ваколатлар мақсадларига мувофиқ тарзда амалга оширилишини таъминлайди. Фикримизча, миллий қонунчиликда мустаҳкамланаётган юридик шахс бошқарув органлари фидуциар мажбуриятларини такомиллаштириш, бу борада ривожланган мамлакатлар корпоратив ҳуқуқига яқинлашиш, шунингдек уларни амалиётга тадбиқ этиш имкониятларини ошириш мақсадида юқорида санаб ўтилган мамлакатларда шаклланган тажрибани ҳисобга олган ҳолда қонун ҳужжатлари ёки Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленуми тушунтиришлари билан юридик шахс бошқарув органларининг фидуциар мажбуриятларини тизимлаштириш, умумий тушунчалар мазмунини талқин этишда йўналиш берувчи ҳолатларни акс эттириш мақсадга мувофиқ бўлар эди.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикасининг “Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодексини тасдиқлаш ҳақида”ги Қонуни лойиҳаси // URL: <https://regulation.gov.uz/uz/d/29059>
2. Агламазова В.В. Концепция фидуциарных правоотношений и возможность ее применения в корпоративном праве России // URL: <https://lawfirm.ru/pr/index.php?id=4426>
3. Griffin, Jr. W. F. Fiduciary duties of officers, directors and business owners, 2011. – р. 2. // URL: https://www.davismalm.com/wp-content/uploads/2019/08/Griffin_CH8_Fiduciary_Duties.pdf
4. Беневоленская З. Э. Фидуциарные обязательства директора компании по английскому праву // Журнал российского права № 4. – 2006. – ст. 130. // URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/fidutsiarnye-obyazatelstva-direktora-kompanii-po-angliyskomu-pravu>
5. Дружинин Г.В. Правовая природа фидуциарных отношений // exlegis Правовые исследования № 1. – 2016. – ст 26. // URL: http://exlegis.ru/ru/issue/docs/Exlegis_2016_1.pdf
6. Jendrzek D.P. What Exactly Are the Duties of a Fiduciary? – 2011. – р. 1-2. [Электрон манба] // URL https://www.lawmoss.com/media/publication/724_DPJDutiesofFiduciary.pdf
7. Будылин С. Л. Разум и добрая совесть: обязанности директора в США, Великобритании // России «Вестник ВАС РФ». – 2013. – N 2 / URL: <https://center-bereg.ru/b2169.html>
8. Forrester C.M., Ferber C.S. Fiduciary Duties and Other Responsibilities of Corporate Directors and Officers. RR Donnelley, 2012. P. 29.
9. Guth v. Loft Inc, 5 A.2d 503, 23 Del. Ch. 255 (Del. 1939) [Электронный манба]. URL: <https://goo.gl/h4WBs6>
10. Andreas Cahn and David C. Donald, Comparative Company Law: Text and Cases on the Laws Governing Corporations in Germany, the UK and the USA. – 1st ed. – 2010, 339 p.
11. Турбина И. А. Гражданско-правовая ответственность исполнительных органов хозяйственных обществ в РФ, ЕС и США: дисс...канд. юр. наук. // Турбина Инга Александровна. Волгоград, 2016. – с. 101.;
12. Ўзбекистон Республикасининг “Масъулияти чекланган ва кўшимча масъулиятли жамиятлар тўғрисида”ги Қонуни, ЎРҚ-310-II-сон 06.12.2001 // URL: <https://lex.uz/docs/-22525>;

13. Ўзбекистон Республикасининг “Акциядорлик жамиятлари ва акциядорлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонуни, ЎРҚ-370-сон 06.05.2014 // URL: <https://lex.uz/docs/-2382409>;
14. Ўзбекистон Республикасининг “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги Қонуни, ЎРҚ-404-сон 13.04.2016 // URL: <https://www.lex.uz/ru/docs/-2931253>;
15. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодекси // URL: <https://lex.uz/docs/111189>;
16. Гражданское право. В 4 т. Т. 1: Общая часть : учеб. для студентов вузов, обучающихся по направлению 521400 «Юриспруденция» и по специальности 021100 «Юриспруденция» / [Ем В.С. и др.] ; отв. ред. — Е.А. Суханов. — 3-е изд., перераб и доп. — М. : Волтерс Клувер, 2006. — 720 с.;
17. Гражданский кодекс Российской Федерации [Электронный ресурс] // URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_5142/;
18. Федеральный закон Российской Федерации “Об обществах с ограниченной ответственностью” // URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_17819/
19. Федеральный закон Российской Федерации “Об акционерных обществах” // URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_8743/
20. Постановление Пленума ВАС РФ от 30.07.2013 N 62 "О некоторых вопросах возмещения убытков лицами, входящими в состав органов юридического лица" // URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_150888/
21. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик қонунчилигини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармойиши // URL: <https://www.lex.uz/docs/-4272621>